

էր և մնաց միայն պաշտօնական, աւագանւոյն, ազատաց օրէնքը, բայց ոչ երբէք ժողովրդեան օրէնքը: Ոտար օրէնքը տեւական և խորաթափանց ազդեցութիւն ունեցաւ նախ ցրիստոնէական շրջանին սկսելուն: Գաւառական օրէնքներու քով հասարակաց օրէնքի մը, որ ընդունուած օրէնքներէ իւր ծագումն ունէր, ձեւանալը և հաստատութիւնը՝ յետագայ ցրիստոնէական շրջանի արդիւնք մ'է:

Շարայսրեղի

ԵԳԻՊՏԱՆԻ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՔԱՌԱՍՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

(1865-1905)

(Համառոտ տեսութիւն)

Գահերէի խարամ-ընթերցատան

Վերջին տասնեակ տարիներուն մէջ Հայ լրագրութիւնը երկու գլխաւոր շրջաններ ունեցաւ: 1896-77-էն սկսեալ՝ աստ-անոց ցրուող արեւմտեան ազգայինը ամէն անկիւններէ հանդէսներ, շարաթաթերթեր, լրագիրներ հանեցին հրապարակին վրայ: Իսկ Ռուսահայք՝ այս շարժման տասնամեակը կատարեցին ուրիշ աւելի ուժեղ շարժումով մը. և ո՞վ կրնայ համբել այն ամէն թերթերը որոնք 1905-1906 թուականը ձակատնուեց «Առաջին տարի»-ով շատ մը անուններով հրապարակ ելան: Եւ դեռ կը շարունակուին ծնանելու:

Ըստ այսմ եզրկատահայ լրագրութեան պատմութիւնը երեք շրջաններու ստիպուած եմ բաժնել. Առաջին՝ նախ քան 1897 թուականը. երկրորդ՝ 1897-1905. երրորդ ներկայ շրջանը:

Ա. ՇՐՋԱՆ

1. ԱՐՄԱՒԵՆԻ. — Լրագրաց պատմութեան մէջ դիւցազ մ'է Արարամ Մուրա-

տեանը: Սա՛ ինքն ըլլալով թէ՛ խմբագիր, թէ՛ տպագրիչ՝ 1850ին՝ Նիկոմեդիոյ մէջ «Հայրենասէր»-ը կը սկսի հրատարակել. բայց երբ նիւթական օգնութիւնը իրեն ձեռնտու չեն ըլլար՝ 1853ի մայիսին կը դադրեցնէ, և իր գործունէութեան տասնամեակը նոր Հանդէսով մը կը կատարէ՝ Փարիզի մէջ Փարիզ շարաթաթերթէ հրատարակելով. աս ալ նախորդին նման էրեք տարի կը տեսնէ և 1862ին սկիզբնէր կը դադրի երեւնալէ:

Երկու տարի վերջ Մուրատեանը Գահերէ կը գտնենք, «Արմաւենի» կիսամսեայ լրագրով. նորէն ինքը կ'ըլլայ եզրկատարի առաջին թերթին հիմնադիրը և խմբագիրը: Այս թերթին անդրանիկ թիւէն կ'իմանանք որ Մուրատեան «Զախորդ հիւանդութեան մը պատճառաւ» կը դադրեցնէ «Փարիզ»-ը, և ապաքինելէն վերջ Գահերէ կը փոխադրուի ու հրատարակել կը սկսի «Արմաւենի»-ն այն զաղափարով և այն եռանդեամբ՝ ինչ որ 15 տարի առաջ «Հայրենասէր»-ը: Գահերէին առաջնորդական փոխանորդը Գեոր. Մկրտիչ արքեպիսկոպոս, և Ազգ. վարժարանին Հոգաբարձութիւնը՝ ձեռնտու կ'ըլլան խմբագրին. և եզրկատահայ անդրանիկ թերթը հրապարակ կ'ելնէ սա ձակատով. «ԱՐՄԱՒԵՆԻ ԼՐԱԳՐ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ԶԱՂԱԶԿԱՆ, ազգային և քանասիրական, Առաջին տարի, թիւ 1, 1866, 16 մարտ»: Եւ լրագրին առաջին յօդուածը «Յայտարարութիւն»՝ կը ստորագրէ Հոգաբարձութեան ատենակալտը Յովսէփ Մանուկեան. իսկ խմբագրականը՝ Ա. Մուրատեան:

Արմաւենին, այսօրուան Արատ Բեմի մեծութեամբ, երեք լայն սիւններով 4 էջ կը պարունակէր. երկրորդ թիւը՝ որ լոյս կը տեսնէ Ապրիլ 1ին՝ ձակտին վրայ դրոշմուած ունի «Արմաւենի» խոշոր և զարդարուն տառերով: — Բայց այլ եւս չեւեցաւ նա՛:

Թերթս պիտի հրատարակուէր ըստ ծա-

1. Մենք միայն առաջին երկու թիւերը տեսած ենք:

նուցման՝ ամէն ամսոյ 1ին և 16ին. տա-
րեկան գինն էր Եգիպտոսի համար 50 դր2.
ողջ. Արտասահման 15 ֆր.:

Արմաւենի յօդուածագիրներն էին, բացի
խմբագրէն՝ Մկրտիչ եպիսկոպոս Միսրակ
սրբոյ Երուսաղէմի, որ աւելի խրատական
մասը ստանձնած էր. Յովսէփ Մանուկեան՝
գաղտնական խնդիրներով զբաղող. Ս. Ս.
Յ. Ներշապտեհ՝ գրական յօդուածները կը
ստորագրէ, ունի ոտանաւոր հանելուկներ
և հետեւողութեամբ գրուած առակներ, Կ'ե-
րեւնան Ռ. Ռ. Թղթակից մը և Ս. Մ. (Աղա
Սիմէօն Մուրատեան). վերջինս « Բանա-
սիրական » խորագրով զբաւրար յօդուածով
հայկական լրագրութեան նիւթ կը մատա-
կարարէ:

Արմաւենի խմբագիրը Ազգային և Քա-
ղաքական լուրեր հաղորդելէ զատ Այլ և
այլք խորագրին ներքեւ իր ընթերցողաց
կու տայ համազգային մանր լուրեր:

2. ՆԵՂԱՍ. — Արմաւենիի դադարումէն
ետք քառորդ դար մը՝ Եգիպտոսի մամուլը
համը մնաց. և 1889ի Յունուար 2ին (Ն.
Տ.) Աղեքսանդրիոյ մէջ երեւցաւ « Նեղոս »
շաբաթաթերթը Անտոն Ռշտունիի խմբա-
գրութեամբ և Պ. Միքայէլի տպարանէն:
Նեղոսն ալ ճիշտ Արմաւենիի ընդարձակու-
թիւնն ու ծաւալն ունէր, միայն թէ չորս
սիւններու կը բաժնէր մէկ էջը, և կը հրա-
տարակուէր շաբաթն անգամ մը, արտա-
սահմանի բաժանորդներէն տարեկան 10
ֆրանց միայն պահանջելով: Նեղոսը գե-
ղեցիկ ճակատ մ'ունէր, ուր կը նշմարուէր
նախ Նեղոս գետը, հետուն՝ եգիպտական
բուրգերը, ճարտարապետական մնացորդ-
ներ, արձաններ, և այլն: Նեղոսին ծրա-
գիրն էր ազգային կեանքին վրայ տեսու-
թիւններ ընել, արտաքին, տեղական և
ազգային լուրեր հաղորդել, վերջապէս զա-
ւելցական, բանասիրական և օգտակար
յօդուածներով ընթերցողը հանեցնել. և Ա.
Ռշտունիին օր աւուր վրայ շնորհ ըրած էր
իր ծրագրին իրագործման:

Բայց սակայն այս Նեղոսն ալ՝ որ իր
որոշ դերը կատարած պիտի ըլլայ եգիպ-
տահայ գաղութին վրայ՝ շուտով կը ցամբի:

Արդէն, ինչ որ կը տեսնուի, խմբագիրն է
որ « Նեղոս »-ի էջերը կը լեցնէ. — Ի բաց
առեալ քանի մը Թղթակիցներ՝ որոնք հա-
զիւ երեւան կու գան՝ ճահէն է միայն որ
« Հազար և մէկ երագներ » թերթօնը կը
ստորագրէ: Թերեւս Ռշտունիին իր թերթը
քանի մը տարի ապրեցնելու նիւթ կարենար
գտնել. բայց կենակից ազգայինը իրենց
նախանձաւից թշնամութիւններով Նեղոսի
ակունքը ցամքեցնել կը ճգնին, և կը յա-
ջողին:

Խմբագիրը դառնացած և վհատած՝ նոյն
տարւոյն 15/26 մայիսին կը գրէ « Տփթի-
սի հայ լրագիրներէից մինին ».

... Խմբագիր Տէր

Անձնական անյաջող փառասիրութեանց
զոհուեցանք թէ՛ մենք և թէ՛ մեր շաբա-
թաթերթ « Նեղոս »-ն:

Ռշտունիին որքան որ կը ջանայ շարու-
նակել Նեղոսը՝ բայց կը յաղթուի և կը
դադրի « չորս ամիս կեանք ունենալով »
ըստ Լեւոնեանի (էջ 525):

Եւ այսպէս նորէն առանց թերթի կը
մնայ Եգիպտահայը:

Բ. ՇՐՋԱՆ

Եգիպտոս առաջին շրջանին մէջ երկու
թերթ միայն ունեցաւ, որոնցմէ մէկը Ար-
մաւենիի ղեռ գոյութիւնը չիմացած չորցաւ.
և Նեղոսը նպատակին չհասած ցամքեցաւ
առաջին տարւոյն մէջ:

Թերթի մը կեանքին ապահովութեան
առաջին պայմանը ընթերցողաց բազմու-
թիւնը պիտի ըլլայ: Եգիպտոսը արդեօք
թերթ մը ապրեցնելու համար ունէր պա-
հանջուած ընթերցողները առաջին շրջա-
նին մէջ: Փորձը արդէն « Ո՛չ » կը պա-
տասխանէ և երկրորդ շրջանին փորձն ալ
զայն կը հաստատէ:

3. ՓԱՐՈՍ. — Երբ 1896-7 թուակա-
նին Արտասահմանի ամէն անկիւններէ ի-

1. Հմմտ. Գ. Լեւոնեանի « Հայոց պարբերական մա-
մուլը » գործը էջ 524.

2. Մեր միայն 3-6 թիւերը տեսած ենք.

րենց ապաստանարան գտան տաճկահայ գրագէտները՝ իրենց հետ թերթ մ'ալ ուզեցին ապրեցնել և այդ շրջանին արդէն հայ գաղթականներու խումբեր էջփպտոս հաստատուելու կ'երթային. գրագէտներ ալ միասին էրբ շոգենաւները բռնատրուած էջփպտոս կը հասնէին՝ ինչ պէտք էր հայուն. — փարոս մը. և զայդ վառեց, բարձրացուց և բաւական ատեն վառ պահեց ինքն Յ. Ալփիարը, այն ծանօթ դէմքը՝ որուն վերայ դեռ այսօր կը ցոլայ իր փարոսին լոյսը։

Ահա 1897 թուականին, մայիսին մէջ Յ. Ալփիար նոր թերթ մը կու տայ գաղթական հայերուն, փարոս մը, որուն նպատակը պիտի ըլլար ո՛չ միայն տեսնուիլ՝ այլ և տեղեցնել ինչ որ կ'անցնի կը զառնայ գաղթականներուն ծննդավայրը. գրագէտն զանոնք և միանգամայն ծանօթանալի տաքերուն խնդացնելով մոռցնել տալ օտարութիւնը և անցած ահռելի տեսարանները։ Այսպէս փարոսը թէ՛ լրագիր մ'էր, թէ՛ գրական թերթ մը և թէ՛ գաւեշտաթերթ մը՝ Յ. Ալփիարի գրչին տակ։ Փարոսը կը հրատարակուէր չորեքշաբթի և շաբաթ օրերը. այսօրուան Լուսաբերին ընդարձակութեամբ, հոսսիւն, և 25 ֆր. տարեկան բաժանորդագինով (էջփպտ. 80 դր2. ողջ)։

Թերթը լեցնողը խմբագիրն ինքնին է, որ և կ'երեւայ Ռատամէս կեղծ անուանով։ Բովանդակութեան զաղափար մը տալու համար՝ զնենց հոս օրինակի համար թիւ 15ի նիւթերը. « Որբերուն համար (խմբ.) — Այժմէութիւն. (Տեսութիւն մը Արասիի « Զէյթուն »ին գգ. հրատարակութեան առթիւ)։ Գրչի քմահաճոյք (Ռատամէս առ Ոսթրիա)։ Օրոտան լուրեր։ Հանրի Մեւրաք (գաղղիացի թատերգակի մահուան առթիւ)։ Ազգային լուրեր, Թուրքիա և Յունաստան, Կիպրոսի որբանոցը », և այլեւայլ մանր յօդուածներ։

Եւ գրեթէ միշտ այս ծրագրով երեւցաւ

Փարոսը, որուն բովանդակութեան ըզր պիտի կարծիքին այսօրուան նոյն իսկ հաճդեւի ձեւ առած շաբաթաթերթերը։ Փարոսը թէեւ համեմատաբար իր լոյսը երկարատեն վառ պահեց՝ բայց այդ երկարատենը ճիշդ տարի մ'եղաւ. 1898ին, նորէն մայիսին մէջ 101 թիւով իր գաղաարումը գուժեց և Յ. Ալփիար վերջին թուոյն մէջ սա տողերը գրեց. « Ամսոյն 21ին Փարոս իր տարեշրջանը լրացուց և Դժուարութիւններով, զոհողութիւններով և դաժնութեամբ լեցուն տարի մը համակ, որոնց յաղթելու համար ահագին պաշար մը սպառել հարկ եղաւ մեզի »։ Խմբագիրը փարոսի դաղարումը գուժելու միջոց կը յուսացնէ միանգամայն թէ օր մը նորէն վառէ իր փարոսը։ Խօսքը պահեց Յ. Ալփիար, և թէեւ ուշ՝ բայց 1901ին՝ քիչ մը հասակը երկրեցնելով քիչ մ'ալ լայնեալով՝ չորս սիւներով մէջտեղ ելաւ 19 սեպտեմբերին։

Ինչպէս կ'ըսուի « Մեր ուղղութիւնը » առաջին յօդուածին մէջ՝ նոր փարոսը հինն է իր ծրագրով, միայն հոս նոր թղթաւ կիցնել կ'երեւան. աչքի կը զարնէ մասնաւորապէս Մ. Ս. Կիւրճեան իր նորաւ վէպերով. և ստէպ երեւցողներէն է Ս. Ժ. Իսկ Յ. Սեթեան՝ Ժընով Տ'իվրէի « Բրէնս Մուրատ » վէպը իբրեւ թերթին կը հրատարակէ (Այս երկորդը շրջանը և ոչ իսկ տարի մը տեւեց)։

4. ՓԻԻՆԻԿ. — Ժամանակ մը, երբ մարեցան փարոսը (1898–1901) Սմբատ Բիւրատ Կիսամեայ Փիւնիկ հանդէսը լոյս հանեց 1899ի Ապրիլին՝ Գահրէէի մէջ (երկսին, 16 էջ)։ Թէ ինչ էր անոր երեւանալուն նպատակը՝ ահա. « Հայութեան ցրուած, վհատ, Զախշախ բեկորները բերել, իրարու մօտեցնել, ... հանրութեան իրական ջահերը պաշտպանել, անհատները վարժեցնել կամքի, կորովի և ձեռնեղէցութեան »։ Դաղարումէ (1889 Հոկտ.) մը վերջ Ս. Բիւրատ 1901ին (Յունիս)

1. Մեզի ծանօթ վերջին թիւն է 58 (1902. Փետր.) բայց կարծեմ վերջինը չէ այս թիւը. զի « Արշալոյս »

լրագիրը նոյն տարուան յունիսին մէջ « Փարոս »-ը կը յիշէ (Համա. թիւ 291)։

Աղբքսանդրիոյ մէջ փոխադրեց ֆիւնիկը և սկսաւ Երկրորդ տարին՝ շարաբարեբր եղած, « Արաքս » ի տպարանէն. և երբ կարգը չորրորդ տարւոյն եկաւ՝ (1903 Յուլիս) զայն օրաթերթի վերածեց և որ շատ քիչ բիւրով իր վախճանին հասաւ ալ չերեւնալով. ֆիւնիկը՝ ազգային, գրական և քաղաքական առաջին Հանդէսն եղաւ Եգիպտոսի, փմրագիրը ամէն ճգամը կ'աշխատէր գրական Հանդէսը ապրեցնելու՝ զրական անունով. և ունեցաւ նաեւ Թըդ. Թակիցներ մասնաւորապէս Ե. Օտեան. Վ. Վ. Շամլեան, Մեկը Ս. Գաւիթ քէկ:

5. ԱՐԵԱՆՏՈՍ. — Փիւնիկը երբ երեւցաւ իբրեւ հոսիկս՝ 1899ին ի Գահիրէ՝ հոն ծագեց նաեւ Ե. Թորոսեանի խմբագրութեամբ Արշալոյսը նոյն տարւոյն օգոստոսին: Սա լրագիր մ'էր, փարսի ծաւալով, անոր պէս եռասիւն և չորեքշաբթի ու շաբաթ օրերը հրատարակուող: Արշալոյսը փարսի ըլլալու համար միայն Ալփիարը չունէր, և լրագրի ձեւին ներքեւ գրական Հանդէսի մը գաղափարը կու տար, մանաւանդ Ալօ և Մառի ստորագրութեամբ զրական գեղեցիկ յօդուածներով և քերթուածներով. և « Արշալոյս » ի վերջին տարիները Հայորդիս հոս կը հրատարակէր իր բանաստեղծութիւնքը:

Բացի յիշեալ զրագէտներէ՝ շատ մը Թղթակիցներ ունէր Արշալոյս որոնք իր կեանքը երկարեցին մինչեւ վեցերորդ տարին (1905) որուն ո՛չ մէկ Եգիպտահայ լրագիր հասած չէ ցարդ: « Արշալոյս »-ը որ փարսի մ'ըլլաւ կ'ուզէր՝ 201 թիւով անոր պէս ծաւալը քիչ մ'ընդարձակեց և չորս սիւներու վերածուեցաւ:

6. ՆՈՐ-ՕՐ. — Գահիրէի մէջ երբ Արշալոյսը դեռ խաւարած չէր՝ հոն Նոր-Օրը եկաւ 1900ի Յունիսին իբրեւ կիսաշաբաթաթերթ՝ փարսի և Արշալոյսի առաջին տարուան ընդարձակութեամբ և Ս. Ս. Փափագեանի խմբագրութեամբ: Սա եւս զրական թերթի մը երեւոյթն ունէր, և էր, քանի

որ գրեթէ ամէն թիւի մէջ անպակաս էին ընտիր յօդուածներ, ազգային կեանքի վէպերէ մինչեւ Թատրերգութիւններ: Աչքի կը զարնեն Յ. Սեփեանի ինչպէս Քիստանի քերթուածները. և յետոյ հոս ալ կ'երեւայ Յ. Ալփիարի Նոր-Օրը 1901 Յունիսի, 95 թիւերով իր առաջին տարին կը բուրէր, և 96 թիւով երկրորդ տարին կը սկսի և ծանուցումով մը կը տեղեկացնէ թէ « այսօրուէն սկսեալ կը դադրի Լաւրան-ընթերցատան անպահանջութիւն ըլլալէ »: Բայց քիչ վերջ գոյութիւն ունենալէ՝ ալ կը դադրի (վերջին թիւ 97):

7. ԱՐՏԵՄԻՍ. — Դեռ Եգիպտոսի հայ զրագէտները զրական Ամսաթերթ մը չունեցած՝ զրագէտուհիները այս մտածման մէջ աւելի յառաջ կ'անցնին և 1902ի Յունուարին հրապարակ կը հանեն Արտեմիար, « ընտանեկան և զրական ամսահանդէս, օրգան XX^{րդ} դարու հայ կանանց »: Հանդէսին թէ հիմնադիրը, թէ Տէր և Տնօրէն - խմբագիրն էր Օր. Մառի Պէշլէրեան. և կը հրատարակուէր ի Գահիրէ (ճիշդ Բագմուշեպի մեծութեամբ, երկսիւն 32 էջերով²), երբ Աղբքսանդրեան ֆիւնիկը ունէր, իսկ Գահիրէն Արշալոյսը: Արտեմիար ոչ թէ միայն Եգիպտահայոց՝ այլ բոլոր հայ մասուլիսն համակրութիւնը վայելեց. հոն զրական յօդուածներով փայլեցան բացի խմբագրուհիէն՝ Ալօն, որ ստէպ կ'երեւար, և որուն անունով կը ստորագրուէր « Մագթադինէ » գաղափարական վէպը, Վահան Թեքեանը, Տէրվիշ ստորագրողը, Խոսրով, Գապար, Հայկանդոսիս, Կարսէ Տիկիս Թագուհի, վերջապէս թէ Ռուսաստանէն թէ Եւրոպայի ուրիշ քաղաքներէ և թէ Ամերիկայէն յօդուածներ կը հասցնէին Արտեմիար:

Եւ սակայն ցաւալին այն եղաւ որ երկու տարիէն աւելի կեանք չունեցաւ Արտեմիար. և այսպիսի թերթի մը դադարումը շատ պէտք էր զգալի ըլլալ. 1903ին վերջին թուոյն մէջ կը յայտարարէ խմբագրու-

1. Վերջին թիւը զօր տեսած եմ՝ է 472. Ապրիլ 16/29ին (1906) հրատարակուած.

2. Բ. տարեըջանը Իւրաքանիւր թիւ փոխանակ 32 էջի, 48 էջ ունի.

թիւնը՝ թէ Ալփն դէպ ի կովկաս կը մեկնի բաժանորդաց երկու հազար բուպին գանձելու համար . և կը խոստանայ Երրորդ շրջանին մէջ կիսամսնայ ընել Արտեմիւր 24 էջերով և նոյն գինը պահելով (Քր. 12) . Եւ քանի որ փափագուած երրորդ շրջանը չտեսնուեցաւ՝ պէտք է մտածել թէ Արտեմիւրը դրամական մեծ կորուստի մը զոհուեցաւ :

8. ԺՈՂՈՎՈՒՐԻ. — Երբ դեռ Գահիրէին մէջ « Արտէմիս »-ը կար՝ հոն՝ Ա. Պալեան լոյսովորոյ ամսաթիւթը սկսաւ հրատարակել 1903ի յունուարով . ամսաթիւթը քննասիրական կոչուած , փորձադիր 16, երբեմն 20 էջերով : Անշուշտ ժողովուրդէն խրախուսուած Ա. Պալեանը երկրորդ տարին կիսամսնայ ըրաւ իր թերթը՝ դիրքն ալ մեծցրելով և 16 էջ տալով իւրաքանչիւր թուոյն . բայց սակայն Ա. Պալեանը առանց Բ տարին վերջացնելու՝ 21 թիւով նոյնմը վերջին անգամ երեցաց ու դադարեցաւ :

9. ԱԶԱՏ-ԽՈՒՐԻ. 1901ին փարսի սկսած Ազատ-խօսքը 1902ին Աղեքսանդրիա շարունակեց Եր. Օտեան . երկար դադարումէ մը վերջ 1906ին կանոնաւոր սկսաւ հրատարակուիլ շաբաթաթիւթս :

10. ՓԵՐՍԱ. — Ս. Թիւֆէնկեան 1903 Ապրիլ 4ին հրապարակ հանեց յԱղեքսանդրիա « Արտէմիս »-ի տպարանէն ութ էջերով « Արտէմիս »-ի մեծութեամբ՝ շաբաթաթիւթը , ազգային , գրական , քաղաքական և զանաշտական . որ անշուշտ իր անընդունելութեան պատճառաւ շուտով դադրեցաւ :

11. ԼՐԱՔԵՐ. — Փերակը երկրորդ թուոյն մէջ շնորհակալութիւն կը յայտնէ Լրաքեր թերթին , անկեղծ մաղթանքներու փոխադարձ , որ անշուշտ եղիպտոս կը հրատարակուէր , Լրաքերը անունով ծանօթ է մեզ ինչպէս Հանդէս Ամսօրեայ խմբագրու :

1. Առաջին թիւը թիւ Գահիրէ խմբագրուած է բայց Աղեքսանդրիա « Արաք »-ի տպարանը տպուած է . Երրորդ թիւով Գահիրէ կը տպուի Ս. Գարբինճեանի տպարանին մէջ :

2. Աստեղանդէ թերթըրը դեռեւս կը հրատարակուին :

3. Միջի ծանօթ վերջին թիւը մայիս 9ին հրատարակուած է :

Թեան (Տես 1903, էջ 224), և այս անծանօթութիւնը նշան մ'է թերթիս թէ նշանակութիւն մը չունենալուն և թէ կարճատեւ կեանք մ'ունենալուն :

*12. ԱԶԱՏ ԲԵՄ. — Եր. Օտեանի խմբագրութեամբ 1903ի Ապրիլ 18ին հրատարակուիլ սկսաւ գրական , ազգային և քաղաքական շաբաթաթիւթը լրագիրս . որ ի սկզբան քառասուն էր . Գ տարւոյն 34 թիւով ծաւալը ընդարձակեց և հինգ սիւններով երեցաւ (1905 դեկտ. 9) . 1906 Ապրիլ 21ին Գ տարւոյն առաջին թիւով կը ծանուցուի թէ Ազատ թեմի վարչութիւնը կը կազմեն Բարսեղ Օսանեան , (Թն . Նիկ Մ . Թաշճեան և Լեւոն Լաբնց . և այդ թիւով Ազատ թեմը կը հրատարակուի չորեքշաբթի և շաբաթ օրերը , և Գերորդ թիւով սկսեալ Գահիրէ կը հրատարակուի :

13. ՊԱՍՏԷՁ. — Հայ գաղթականութիւնն արդէն դիրք մ'առած էր յեղիպտոս . արդէն գանապետ գոյնեցող և ծրագրիւնով թերթեր տեսած էր եղիպտոսայր . նորութիւն մ'էր նաեւ Պարսեղը որ 1903ի Նոյեմբերին սկսաւ հրատարակուիլ յԱղեքսանդրիա Միհրան Արսնագի խմբագրութեամբ . սա մանկավարժական շաբաթաթիւթ մ'էր , դպրոցականաց նուիրուած , որ վարժապետներն ալ կրնային ընթերցման յօդուած մը գտնել : « Արտէմիս »-ի մեծութեամբ էր , իւրաքանչիւր թիւ 12 էջ . ունեցաւ նաեւ « Սուրհանդակ Պարսեղ »-ի յանելուած թիւերը : Հագիւ թէ տարի մը պիտի բուլրէր՝ 50 թիւով (1904 Հոկտ. 14) դադրեցաւ :

14. ԳՐԱՍԷՐ. — « Աշխատակցութեամբ գրատէրներու » և չգիտեմ որո՞ւ խմբագրութեամբ՝ 1904 Ապրիլ 1ին կը հրատարակուի Գրասէրը յԱղեքսանդրիա իբրեւ կիսամսնայ հանդէս . անընթեռնելի ձեռագիր տպագրութեամբ (ուսկից ունինք 11 թիւ) . երբ փետրվար 20ին Երկրորդ շրջանը պիտի սկսի՝ տպագրուած մէջտեղ կ'ենէ և « Տասնօրեայ գրական հանդէս » կ'ուզէ ըլլալ , բայց այդ թիւը առաջինն ու վերջինը կ'ըլլայ և Գրասէրը կը դադրի :

Հ. Մ. ՊՈՏՈՒՆԵԱՆ